Nooit bevrijd

OP 10 MEI is het vijftig jaar geleden dat het mededelingenblad van het Medisch Contact in het gehele land kon worden verspreid. De naam 'Medisch Contact' (MC) verwijst naar de groep artsen die in 1941 het initiatief nam zich te verzetten tegen de beslissing van het hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (NMG) de leider van het Medisch Front (de NSB'er dr G.A. Schalij) of diens plaatsvervanger (dr Croïn) bij zijn vergaderingen en bij die van het dagelijks bestuur aanwezig te laten zijn.[1] Eerder was het hoofdbestuur voor de keuze geplaatst òf de aanwezigheid van de NSB'ers in het bestuur te accepteren òf deel te nemen aan het bestuur van het Medisch Front. Dit was in oktober 1940 door NSB-gezinde artsen opgericht met als doel "de bevordering van de gezondheid van het Nederlandse Volk in het kader van de nieuwe orde in Europa".[2] Het stond in principe open voor alle artsen, doch in de praktijk maakten alleen de NSB-artsen er deel van uit.

De oproep van het MC krijgt op ruime schaal gehoor: van de 7.000 artsen was in 1940 90% lid van de NMG. In de zomer van 1941 bedanken 3.400 leden. Het hoofdbestuur treedt dan ook af. Het MC wordt geleid vanuit het 'Centrum', dat door middel van een net van districtsvertrouwensmannen, plaatselijke vertrouwensmannen en koeriers (de 'estafettes') in een vast contact kwam te staan met zo'n 6.000 artsen.[3] Opvallend is, dat de Sicherheitsdienst (SD) nooit vat op de organisatie heeft gekregen.

Eind 1941 vatten de Duitsers het plan op in Nederland - evenals in Duitsland en in Oostenrijk het geval is - een Artsenkamer op te richten waarvan het lidmaatschap voor praktizerende artsen verplicht is. Een NSB'er zal aan het hoofd hiervan staan. Het MC krijgt hier lucht van en organiseert het protest van de artsengemeenschap. Het stelt zich ten doel dat ten minste 3.000 artsen dit tekenen. Dankzij een efficiënt werkende estafettedienst slaagt het erin 4.200 artsen aan Seyss-Inquart te laten verzoeken hen "vrij te houden van de gewetensdrang waarmee uw artsenverordening ons bedreigt". Als deze verordening er toch komt, laten 3.500 artsen Croïn weten dat ze niet van plan zijn aan zijn bevelen en aanwijzingen te gehoorzamen. Vervolgens verplicht Croïn in september 1942 alle artsen zich door middel van een toegezonden formulier als lid van de Artsenkamer aan te melden. Het Centrum organiseert de obstructie hiertegen, doch adviseert de 700 joodse artsen hieraan niet deel te nemen. Uiteindelijk retourneren slechts 750 artsen het formulier, waardoor de Artsenkamer een eclatant fiasco wordt.

Omdat ze weigeren contributie voor de Artsenkamer te betalen, krijgen in 1943 80 artsen een boete van duizend gulden opgelegd. Voor het MC is dit aanleiding voor een uitgekiende maatregel, gebaseerd op een uitspraak van de Hoge Raad uit 1905 dat het "voor het bestaan van beroepsdaden niet noodzakelijk is dat hij, die dit beroep verricht, van het uitoefenen daarvan zijn beroep maakt". Met deze bepaling voor ogen delen 6.200 artsen Croïn op 24 maart mede dat zij afstand doen van hun bevoegdheid tot uitoefening van het beroep van arts. Vervolgens verwijderen zij op 25 maart de aanduiding 'arts' van hun gevel en halen zij die op hun receptenpapier door. Omdat de bezetter met

C. Spreeuwenberg

krachtige maatregelen dreigt en het Seyss-Inquart inmiddels wel duidelijk is dat het met het aanzien van Croïn niet al te best gesteld is, wordt de actie na een week afgeblazen.

Enkele maanden later brengt een regiefout de artsen en het MC in moeilijkheden. Door middel van een brief wil het Centrum de artsen laten protesteren zowel tegen het wegvoeren van joodse patiënten uit inrichtingen en de gedwongen sterilisaties van gemengd gehuwde joden als tegen de Artsenkamer. Het Centrum vraagt - anders dan bij vorige gelegenheden - de artsen de brief pas "op een nader te bepalen" tijdstip te verzenden. Een aantal let echter niet goed op en verzendt de brief. Ze worden gearresteerd. Het Centrum adviseert de overige artsen nu hun brief op 23 juni te verzenden. Het bericht van de arrestatie is dan echter al doorgedrongen en weerhoudt veel artsen ervan de brief op naam te versturen. Het gevolg is dat de politie opdracht krijgt de 1.700 artsen die de brief wèl hebben ondertekend te arresteren. Gelukkig weet een niet onaanzienlijk aantal onder te duiken en worden 'slechts' 400 artsen feitelijk vastgenomen. Het gevolg is echter dat het Centrum moet retireren door Seyss-Inquart excuus aan te bieden, waardoor het aan gezag inboet. Het duurt vervolgens elf maanden voor de artsen zich weer collectief tot de bezetter richten. Nu betreft het een protest tegen de gevangenneming van artsen die geweigerd hebben de begin 1943 'vergeten' joodse verpleegden uit krankzinnigengestichten uit te leveren of die de SD medewerking hebben onthouden bij het opsporen van illegale werkers die zich onder medische behandeling stellen; 'slechts' 3.460 artsen ondertekenen deze brief.

Ondanks het bestaan van een medisch verzet, is er geen reden om ons als artsen op de borst te slaan. Daarvoor is er te veel afschuwelijks gepasseerd en wordt ook de oorlogstijd door te veel gewoon menselijke trekken gekenmerkt. Wij kunnen ons er niet aan onttrekken dat leden uit onze beroepsgroep met mensen experimenteerden en verantwoordelijkheid namen voor het selecteren van kandidaten voor de dood. Reeds in de periode van 1939 tot 1945 experimenteerden in Sachsenhausen collegae met gifgassen op mensen. De Jong somt de overige medische proefnemingen op: experimenten met nieuwe entstoffen tegen vlektyfus en geelzucht, proeven om militairen beter bestand te doen zijn tegen extreme omstandigheden, proeven om de uitwerking van vijandelijke strijdmiddelen na te gaan, experimenten teneinde het herstel van gewonden te bevorderen, experimenten ter versnelling van de menselijke voortplanting en methodes voor het toepassen van massale sterilisaties.[4] Voor veel van deze experimenten maakten artsen mensen doelbewust ziek. Op deze 50e verjaardag van onze bevrijding past het ons te gedenken dat er nog steeds met mensen wordt geëxperimenteerd en ons protest hiertegen te laten horen.

Een reden voor terughoudendheid vandaag is de constatering dat een halve eeuw na dato lang niet alle slachtoffers zich bevrijd voelen. Nog steeds ziekt de terreur van toen door. In een indrukwekkend (ego)document, deze week in Medisch Contact, confronteert Querido ons nadrukkelijk met het feit dat de toenmalige gebeurtenissen zich niet bij grote schoonmaak laten opruimen. Bovendien: hoe zouden we kunnen feesten, nu we er niet in slagen te verhinderen dat op één dag gaans 'man-made disasters' menigten mensenlevens verwoesten?

Literatuur

1. Vries Ph de. M.C. Geschiedenis van het verzet der artsen in Nederland. Haarlem: Tjeenk Willink, 1949.

2. Kooiman J. En toen waren er ineens geen dokters meer in het land. Nederlands Dagblad 20 maart 1993: 15.

3. Jong L de. Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 6, tweede helft. 's Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1975: 669-80.

4. Jong L de. Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 8, eerste helft. 's Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1978: 64-72.